

Minister sprawiedliwości należy do organów państwa mających najdłuższą tradycję ustrojową. Stanowi on trwały element struktury władzy wykonawczej (rządu). Jego geneza sięga urzędu kanclerza królestwa, który w imieniu monarchy kierował kancelarią, czuwał na procesem redagowania aktów królewskich i ich prawidłową realizacją, a także przewodniczył w zastępstwie króla sądom królewskim oraz sprawował nadzór nad prawidłowym funkcjonowaniem aparatu sądownictwa. Pełnił tym samym kluczową rolę w zakresie tworzenia prawa oraz zapewniania jego poszanowania przez sądy. Kanclerz należał do najbardziej wpływowych urzędników państwa. Jego pozycja była pochodną suwerennej władzy monarchy, która rozciągała się także na wymiar sprawiedliwości. Uznawano bowiem wówczas, że „cała sprawiedliwość pochodzi od króla”. W praktyce osobiście rozstrzygał on tylko sprawy szczególnie ważne dla korony, resztą sporów między poddanymi zajmowały się w jego imieniu kierowana przez kanclerza kancelaria monarsza oraz sądy królewskie.

Od czasu upadku monarchii absolutnych oraz ukształtowania się nowożytnych demokracji konstytucyjnych koncepcja sprawowania wymiaru sprawiedliwości uległ jednak głębokiemu przeobrażeniu. Zgodnie z europejską tradycją ustrojową i międzynarodowymi standardami praw człowieka sprawy dotyczące praw i obowiązków obywateli oraz dzielące ich spory są rozpoznawane przez sądy, które muszą być władzą niezależną i odrębną od władzy ustawodawczej i wykonawczej. Podstawowe znaczenie ma niezawisłość sędziów od wpływu innych funkcjonariuszy państwa, w tym głowy państwa i ministra sprawiedliwości. Pojawia się zatem pytanie o to, jaki jest sens dalszego utrzymywania w warunkach demokracji konstytucyjnej, przy obowiązujących zasadach podziału władz oraz niezależności i odrębności sądów, instytucji ministra sprawiedliwości jako organu władzy wykonawczej odpowiedzialnego za kwestie związane z sądownictwem. Co więcej, czy istnienie tego organu jest w ogóle do pogodzenia ze współczesnymi standardami konstytucyjnymi.

Pytanie nie jest bynajmniej abstrakcyjne. W wielu krajach (np. we Francji) obserwuje się wyraźną tendencję do ograniczania wpływu ministrów sprawiedliwości na władzę sądowniczą. Coraz większy zakres uprawnień uzyskują jednocześnie organy samorządu sędziowskiego. Wprowadza się rozwiązania zbliżające status prokuratorów do statusu sędziów, w szczególności rozwiązania wzmacniające niezależność prokuratury od rządu i ministra sprawiedliwości. Zdarza się jednak, że podejmowane są zmiany idące w zupełnie odwrotnym kierunku. Tak się dzieje w Polsce: ponownie powiązano z ministrem sprawiedliwości urząd Prokuratora Generalnego, przyznano ministrowi kompetencje w zakresie kierowania pracami prokuratorów, poszerza się również jego uprawnienia w ramach nadzoru administracyjnego nad sądami.

Celem projektu jest zatem odpowiedź na pytanie o sens instytucji ministra sprawiedliwości we współczesnej demokracji konstytucyjnej. Wymaga to sięgnięcia do rozwiązań ustrojowych krajów o ustabilizowanej tradycji państwa demokratycznego i prawnego. W ramach projektu przebadane zostaną postanowienia konstytucji i innych aktów normatywnych dotyczących roli ministra sprawiedliwości, obowiązujące w wybranych krajach europejskich (takich jak Austria, Francja, Irlandia, Niemcy, Wielka Brytania, Włochy). Badania obejmą orzecznictwo sądów konstytucyjnych i innych najwyższych instancji sądowych tych krajów, jak również poglądy doktryny. Dla każdego z analizowanych krajów sporządzony zostanie odrębny formularz z wyszczególnieniem takich zagadnień jak: zakres i sposób oddziaływania ministra sprawiedliwości na sądy i sędziów (powoływanie, szkolenie i ocena zawodowa sędziów, egzekwowanie ich odpowiedzialności dyscyplinarnej, tworzenie i znoszenie sądów i okręgów sądowych, nadzór administracyjny), jego uprawnienia w stosunku do organów ścigania (problem niezależności prokuratury od rządu), nadzór ministra nad funkcjonowaniem samorządów zawodowych adwokatów i innych osób wykonujących zawody prawnicze, wreszcie jego rola w tworzeniu prawa dotycząca ustroju wymiaru sprawiedliwości oraz postępowań sądowych. Na podstawie analizy porównawczej zebranych danych o innych krajach ustalony zostanie współczesny model (lub modele) instytucji ministra sprawiedliwości, który posłuży jako matryca do oceny trafności i efektywności polskich rozwiązań w tym zakresie.